

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.102.3>

УДК 81'38

ХУДОЖНІ ТЕКСТИ ПРО ПІДЛІТКІВ І МОВА ПОКОЛІННЯ ХХІ СТ.

БИБИК

Світлана Павлівна,

доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу стилістики, культури мови та
соціолінгвістики,

Інститут української мови НАН
України;

вул. Михайла Грушевського, 4,

м. Київ, 01001;

e-mail: sbybyk2016@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9765-497X

Svitlana

BYBYK,

Doctor of Philology, Professor,
Leading researcher of the
Department of Stylistics, Culture of
the Language and Sociolinguistics,
Institute of the Ukrainian Language
of National Academy of Sciences of
Ukraine;

4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv
01001, Ukraine;

e-mail: sbybyk2016@ukr.net

Статтю присвячено лінгвостилістичному аналізу сучасних творів про підлітків, які запропоновано для вивчення в курсі з української літератури для Нової української школи. На матеріалі творів Оксани Сайко «Новенька», Ірен Роздобудько «Арсен» та повісті Володимира Арєнева «Сапієнси» привернено увагу до контексту лінгвософії сучасного буття: які мовообрази є символами взаємин у реальному шкільному чи позашкільному житті між однолітками і дорослими? яка мовна поведінка шкільної молоді? Зосереджено увагу на портретних характеристиках головних персонажів – дітей 12–13 років. Зауважено, що вагомий складник соціокультурної ідентифікації, що його залучають письменники, – мова підлітків трьох моделей: реалістичної сучасної, ілюзорно-фантазійної та прогностично-фантастичної.

Зроблено висновок про взаємодію в мовному портреті підлітків сленгового лексику, маркерів соціально-культурної ідентичності (національної та глобалізованої, що переважає) – загальних і власних назв, фразеологізмів, термінологічних словосполучень.

Ключові слова: мова підлітків, лексика, маркер ідентичності, соціокультурний чинник комунікації, сленг, власна назва.

У сучасній українській літературі увиразнений сегмент творів про підлітків, що засвідчує соціально-культурне спрямування прозової, драматургійної, поетичної мовотворчості. На увагу дослідників заслуговують повісті С. Гридіна «Не такий», О. Бурлаки «Поцілунок був не останній», М. Кідрука «Не озирайся і мовчи», Т. Корнієнко «Недоторка», О. Луцшевської «Скелет без шафи», Т. Малярчук «Мох пох», А. Шавлач «Пампуха» та ін., а також п'єси Марини Смілянець «16+» і поетичного нарративу «Життя безцінне» Т. Пакалюк. Їх об'єднує така важлива для підліткового середовища соціально-психологічна проблема, як цькування, відчуття загроженості власній індивідуальності в сучасному світі, що є основою «мовної моделі соціальної ідентичності», увиразнення соціокультурної векторності [Бибик 2024 а; Бибик 2024 б].

Сучасні тексти про підлітків привертають увагу в контексті лінгвософії сучасного буття: які мовообрази є символами взаємин у реальному шкільному чи позашкільному житті між однокласниками і дорослими? яка мовна поведінка шкільної молоді?

В оповіданнях Оксани Сайко «Новенька», Ірен Роздобудько «Арсен» та в повісті Володимира Арєнєва «Сапієнси» головні персонажі – діти 12–13 років. Вагомий складник соціокультурної ідентифікації, що його залучають автори, – мова підлітків. Саме ці три твори, які запропоновані для вивчення за сучасною програмою з української літератури для учнів 6 класів, зафіксували три моделі мовної і поведінкової самопрезентації сучасної дитини – реалістичної сучасної, ілюзорно-фантазійної та прогностично-фантастичної.

Перша модель сучасної мовної поведінки. В оповіданні О. Сайко два центральних персонажі. Їхні взаємини виявляють, відповідно, два психотипи: новенької Терези – спокійної, врівноваженої, відкритої натури і «важкого підлітка», який вдається до булінгу, Ігоря Чалаги. Письменниця використовує прийом актуалізації словесної деталі. У зовнішньому характеристичному портреті Терези стилістично навантажені мовно-предметні знаки «яскраво-червона спортивна сумка», «її джинси, кросівки», повторювана назва-характеристика очей: *От штучка, з якими очиськами...; Він і сам не знав, що в тому дівчиськові його так дратує? Може, ті дуже великі очі?*;

У її великих сірих очах він помітив відблиски весняного сонця, і від цього вони здалися ще більшими, ніж були насправді (Сайко). Ще один важливий епітет-характеристика – дивна: *Начебто всі дівчата як дівчата, а вона якась дивна. І напевно, саме ота дивність так його заціпала. Хоч і сам не міг собі пояснити, чому вважав її дивною* (Сайко). Тереза представлена майже в оцінці Чалаги. А от сам «антигерой» – через деталі зовнішнього і мовного портрета. З нашого погляду, варто звернути увагу на неправильно вжитий у тексті прикметник «тяжкий» щодо характеристики підлітка [*Його побоювались у класі, бо хлопцем був непередбаченим і втнути міг будь-що. Саме про таких, як Чалага, вчителі кажуть – тяжкий підліток* (Сайко)]. Правильно в такому значенні вживати поняття «важкий підліток», пор. відомості тлумачного словника: Важкий, -а, -е. 9. Нелегкий для порозуміння, незлагідний у стосунках; непривітний (про людину та її вдачу). [Енн:] Ні, це нечувано. Люба моя, у вас дуже важкий характер (Вадим Собко, П'єси, 1958, 83); Важка вдача; Важка людина; // Який нелегко піддається впливові, вихованню. Важка дитина; Важкий учень; // Який виражає суворість, похмурість. Обличчя товстого Онікія наливається кров'ю. Він спиняє на Вустимкові важкий погляд (Іван Багмут, Опов., 1959, 12); Зирнувши вниз зарошеним оком, зустрівся [Макар] з парою допитливих і важких Караванових очей (Петро Панч, II, 1956, 95) (СУМ-11, I: 277).

Мовному портретові Терези протиставлений словесний образ підлітка Чалаги, представлений у зневажливо-співчутливій тональності, яку створюють розмовні фразеологізми: – *Та що з неї візьмеш, недочуває, то й навіть і не підкаже, глуха тетеря*, – *кинув яюсь Чалага, сплюнувши крізь зуби; Запхавши руки в кишені, він з навмисною презирливістю зміряв її з голови до ніг, пройшов повз, зачепивши ліктем, не зронивши ні слова.*

Обидва портрети підлітків представлені в динаміці, і тут стилістичний акцент перенесений на дієслова: якщо згрубілий Ігор *гигикнув, пробивається, заціпає, надуває, гасає, як шаленець*, то Тереза під час першої ж зустрічі з новим класом *всміхалася, зашарілася, зняковіла*, що свідчить про цілком природні реакції на нових людей і про відкритість її природи, тактовність, стриманість; вона вміє зосереджуватися на творчості («стояла з мольбертом, пензлями і малювала»).

Ще один реалістичний мовний портрет репрезентує повість І. Роздобудько «Арсен». Головний персонаж є самокритичною особистістю, пор. самохарактеристику: *Як кажуть – замкнувся в собі. У сьомому класі відростив довге волосся, носив сорочку, розстібнуту майже на всі гудзики, ходив до школи в потертих джинсах. І щоденно отримував за це догани й записи в щоденнику. Але нічого не міняв. Узагальненням до цього мовообразу стало непряме порівняння учня з «аргентинським мачо», яке прозвучало з уст вчительки. Те, що огидно для дорослих, у підлітка привертає увагу і згодом у сільській місцевості переростає в зацікавлення упокорювачами биків, у майданчик для дорослішання Арсена: *Відверто кажучи, я собі подобався в такому розхристаному вигляді. Особливо після того, як Ганна Павлівна з огидою повідомила, що такий неохайний вигляд мають «аргентинські мачо». Вона знову сказала це на весь клас. Але цього разу помилилася: клас (особливо дівчата) задоволено загув. А я після того ще й самотужки проколов собі одне вухо і почав носити кульчик. А коли зустрів Ганну Павлівну в шкільному коридорі, ще міг прикинутися п'яним. Може-те собі уявити, що з нею коїлося!**

Традиційний засіб стилізації соціокультурного середовища шкільної молоді – сленг, тому складниками мовного портретування стали такі назви: **Круто?** *Не круто? Можливо. Принаймні – моторошно; комп, у якому зависаєш до ночі; Пригадую, як якісь дорослі хлопці сказали мені: «Агов, шкет, познайом із сестрою! Вона у тебе – кльова!»; Лише пошкодував, що тепер далеко «рулити» до мене в гості; Я планував попрацювати в якому-небудь «Макдональдсі» – не вимагати ж грошей у Юлі на нову мобілу!»; – Нормальок? – лише раз гукнув до мене хлопець, повертаючись і лоскочучи мене своїм «хвостом»; – А ти молоток! – плеснув мене по плечі хлопець і зняв окуляри; На конкурсі я краще за всіх танцювала «ламбаду»! Усьок?*

Який активний словник Арсена, начитаного, сучасного, вдумливого підлітка? Можна сміливо стверджувати, що письменниці вдалося створити словесний образ підлітка, зануреного в мультимедійне середовище – ігрове цифрове та кіно, яке вже поволі стає затісним для його саморозвитку. Він критично оцінює обмеженість і реального світу, у якому живе, і

віртуального, який не дає виявити особистісні риси характеру, зрозуміти свою роль у житті: *Саме зараз, коли тобі «тринадцятий минає» і твій шлях не такий уже й широкий: школа-дім-комп... Можливо, спортивна секція. Бажано – кінного спорту чи великого тенісу. Але виходить, як у більшості – карате в приміщенні ЖЕКУ чи гурток малювання, чи англійська мова, чи просто – комп, у якому зависаєш до ночі. У кого як. Сам оповідач звертається до однолітків з узагальненням про «збіднене» віртуальне життя: **Я мрію про подорожі, загадки, скарби і небезпеку. Але де те все знайдеш?! Хіба в комп'ютерних іграх. Спершу я так і робив – цілими вечорами кнопки натискав. То з роботами боровся, то з інопланетянами воював, то скарби шукав. Потім мене пробило: ну й дурня! Сидиш у кріслі, точиши чіпси, мов миша картон, працюєш лише пальцями, а вдаєш, що світ підкорюєш! І скільки ж нас таких по всьому світу? Мільйон? Більше? Сидимо, жиріємо і вдаємо з себе героїв. Віртуальних. У разі небезпеки – клац! – перезавантажився і – знову на коні. Це, як на мене, принизливо...***

Саме сучасний вимір реалій світу є тим фокусом, через який головний персонаж сприймає світ дорослих, тобто покоління доцифрової спільноти. Відповідно фрески уподібнені в уяві Арсена коміксам: *А ще Яків Степанович запросив художника, який розмальовував місцеву церкву, і той зробив на побілених нами стінах дивовижні фрески. На них, мов на коміксах, була зображена історія нашого роду і всього села. Протиставлені у творі і традиції спілкування поколінь: «бачити людину» – «отримувати інформацію в цифровому форматі», як і склалося в долі самого Арсена: *Я давно не бачив його [тата – С.Б.] – лише отримував листи і фотографії по мейлу.**

Мова Арсена засвідчує, що він має глибоку українську ідентичність, алюзією слугує цитата із поезії Шевченка: *Саме зараз, коли тобі «тринадцятий минає» і твій шлях не такий уже й широкий.* Підліткові-інтелектуалу відомі імена Едгара По, Шерлока Холмса і доктора Ватсона (*Власне, Шерлок Холмс завжди впорядковував гіпотези, переповідаючи їх своєму другу, лікарю Ватсону*)... Ці назви є маркерами ніби якогось віддаленого для Арсена минулого. Переважають же в тексті власні імена чи то акторів, чи то персонажів з кіно- і мультипліка-

ційних творів, відомих в усьому світові. Вони стали символами певних чеснот. Отже, спритність і фізична сила асоціюється з пригодами Бетмена (*Або просто від накачаних м'язів і не-реального везіння, як у Бетмена*), мужність – з мисливськими успіхами Тристана (*Хочу вполювати ведмедя. Як Тристан у фільмі «Легенди осені»; Я хочу вполювати ведмедя, відрубати його кіготь і повісити собі на шию. Як це зробив Тристан*), вправність і витривалість, сміливість – з персонажем «Останнього дюйму» (*Або самотужки посадити зламаний літак і врятувати пілота, як хлопець з «Останнього дюйму»*), модна зовнішність – з Джонні Деппом чи Орландо Блумом, Бредом Піттом (*Вигадаєш собі й зовнішність. Адже те, що бачиш уранці в дзеркалі, коли чистиш зуби, ясна річ, тебе не влаштовує! Бажано бути таким, як Джонні Депп чи Орландо Блум із «Піратів Карибського моря», або Бред Пітт із «Трої». Смаглява шкіра, вибілене солоною водою і сонцем волосся. Кинджал за паском. Ботфорти. Джинси, підшиті рудою шкірою. Капелюх із широкими крисами...*) або ж Гаррі Поттером, Шреком (*Звісно, якщо ти очкарик, уявляєш себе Гаррі Поттером. Якщо товстун – Шреком. У вигаданому світі для всіх знайдеться своя роль. А в житті?*).

Маркерами особливих зацікавлень Арсена є поняття такого культурного феномену, як корида, упокорення биків чи видовища з ними. Отже, у словнику повісті актуалізовано давно відомі назви *корида*, *тореро* (...*влаштовували таку собі маленьку кориду для селян. Щоправда, це була не справжня корида, а щось на зразок «боїв без правил»; Адже в Іспанії бути тореро – велика честь, за яку платять великі гроші! А мій дід був бідним. Він міг лише спостерігати за своїми ровесниками здалеку. Всотував кожний рух, який учні відпрацьовували з учителем. Ковтаючи сльози заздрості, він поклявся колись заткнути цих чистунів за пасок! А для цього треба було багато чого знати*). Поряд із ними засвідчуємо екзотизми, що потребують додаткових джерел тлумачення – медійних переважно. Пор. таке слововживання: *тавромахія* (– *Принаймні, він намагався, – зітхнув Василь Петрович. – Мав таку мету і вперто йшов до неї. Спочатку він вигрїбав зі стаєнь гній і спостерігав, як на ферму*

приводять учнів зі школи **тавромахії**¹... – Тавро... чого? – не зрозумів я. – **Тавромахії**. Так називалися школи, де вчили на торреадорів. Зазвичай там навчалися юнаки із заможних родин), **бессеро** / **біссеро**, **новільо**, **капотосо**², **фаєна**, **кораль**³: – Так, для того, щоб стати справжнім тореро, треба багато вчитися! Перший рік навчання зазвичай проходить у тренуваннях із молодими дворічними бичками, яких називають **бессеро**. Потім учні переходили до змагань із **новільо**⁴ – чотирьохрічними тваринами. А пізніше настає час альтернативи – так називаються змагання із зрілим і дужим биком. Якщо випускник школи вигравав цю альтернативу, його посвячували в тореро. Ось таким мав бути шлях до справжньої кориди! – І ваш дідусь його пройшов? – із захопленням запитав я. – Звісно, ні! – сумно розсміявся Василь Петрович. – У нього просто не було ані часу, ані грошей на навчання. Він одразу почав з «альтернативи». І це було небезпечно... А було це так. Якось він сам зшив собі **капотосо** – так зветься плащ, яким тореро дразнять биків. Зшив його з якогось старого простирадла; – Він перевершив свого вчителя! – з гордістю сказав Василь Петрович. – Під час **фаєни**... – Що? – **Фаєна** – це назва третьої частини кориди, коли тореро залишається віч-на-віч із биком. У цій частині дійства важливо не втратити погляду тварини, злитися з нею, відчувати її кожною клітиною тіла, заціпеніти рухом і поглядом – так, як це робили з півнями мандрівні циркачі; Як і вчора, і позавчора, над селом висіла спекотна тиша. Я оминув хату Федора і вийшов на відкритий простір їхнього чималого наділу.

¹ Бій биків. <https://slovyuk.ua/index.php?swrd=ТАВРОМАХІЯ>

² Варіант «капоте» за джерелом: *Новільєрос з плащами, саме плащами малинового кольору з золотим підбоем, направляють бика на матадора, котрий теж з таким самим «капоте» – плащем має показати всю свою хоробрість, один на один з півтонною некерованою твариною* (Закарпатський оракул, 24.01.2018; <https://orakul.zakarpattia.ua/korryda-vse-shcho-var-to-pro-nei-znaty/>).

³ З таким значенням не засвідчено.

⁴ В одному з медійних дописів засвідчено варіант лексеми «новільєрос»: *Далі до складу його команди – «квадрильї» входять два новільєрос – це його помічники, майбутні матадори, пікадори – це кінні учасники кориди і бандерильєрос – це ті, хто встромлює в карк бика оздоблені короткі піки-бандерильї...* (Закарпатський оракул, 24.01.2018; <https://orakul.zakarpattia.ua/korryda-vse-shcho-var-to-pro-nei-znaty/>).

*Посеред нього побачив те, що Федір назвав незнайомим словом – «кораль». Це був квадрат загорожі, за якою я одразу помітив лискучо-чорну спину молодого бичка; Не забував я і Чорного. Він виріс, перетворився на чудового **біссеро** і завжди впізнавав мене. Щодня я заходив до **коралю** і підготовував його, розмовляв з ним. І мені здавалося, що він мене розуміє.*

Модель ілюзорно-фантазійної мовної поведінки репрезентує в тому самому творі молодша сестричка Арсена – Нійоле, яка живе у вигаданому світі. Відповідно дає власні номінації реаліям. Її світ – ілюзорна **Барбідонія** (можна припустити, що одна із твірних основ цього слова – «Барбі», тобто «Барбідонія» – лялькова країна) зі своїми мешканцями барбідонцями, серед яких найменші – **крузлі** і **кризлі**: – *Ну, ти з Барбідонії? Барбідонець? – це раз перепитала дівчинка. Тоді я ще не знав, що ця мала здатна на неабиякі вигадки. І тому все сприйняв за чисту монету. – Що за Барбідонія? – сказав я, навіть не подумавши, що розмовляю із зовсім маленькою людиною, з якою, певно, ще треба «сюсюкати». – Хіба ти не знаєш? – обурилася дівчинка. – **Барбідонія – країна маленьких крузлів і кризлів! Вона там...** – дівчинка невизначено махнула рукою в бік саду. – *Кого?? Яких таких крузлів?! Вона геть збила мене з пантелику. – **Крузлі і кризлі – це маленькі барбідонці. А ти великий. І ти теж барбідонець!** – Пояснила вона з розумним виглядом, ніби читала лекцію. Дівчинка ототожнює себе з квіткою – віолівією. Припускаємо, що це похідне від «віола», назви квітки, що в народі іменують братки, фіалки: Я зрозумів, що вона глузує з мене, але вирішив продовжити її гру. – А ти ж тоді хто? – серйозно запитав я. – **Я віолівія**, – зітхнула дівчинка і скоромовкою почала пояснювати: – **Віолівії живуть у квітах. Але відрізняються від ельфів тим, що у них немає крил. А ще є марвійри, снупіоли і фіолеги. Марвійри – це нічні феї, у них білі крила і вісім ніжок. Снупіоли – їхні слуги, вони повзають по землі, мов гусінь. Фіолеги – такі крихітні ведмедики. Вони мешкають у слоїках з медом.** Усі інші номінації – авторські неологізми, складники фантазійного світу, слова, що належать лише до лексики аналізованої повісті І. Роздобудько.**

Третя, *прогностично-фантастична*, модель представлена в повісті В. Аренева «Сапіенси». Авторські неологізми означають

реалії вигаданого глобалізованого світу, коли людина підкорює Марс. Це так звана фантастична лексика. Деякі автори підручника з української літератури для 6 класу дають пояснення, що «авторські неологізми» – це слова чи словосполучення, що з'явилися в мові недавно і ще не стали загальномовними. Зважаючи на контекст жанру фантастичного оповідання чи повісті, пояснення мало би містити уточнення, що такі слова напевно чи й стануть загальноживаними, тобто уточнення «ще не стали» тут не доречне.

Отже, лексикон фантастичної повісті «Сапієнси» можна розділити на чотири групи. **Перша** – слова, що називають предмети, яких у сучасному світі не існує:

повуч – «створіння, спроектоване якраз для того, аби ніхто не міг стати між ним і його метою», «чорно-помаранчеві силуети, схожі на суміш павука та оси. У кожного було вісім еластичних ніг і надміцний корпус із камерами»; повучі здатні швидко пересуватися і в повітрі, і на земній поверхні, виконувати певні завдання: *Повучі завжди потрапляли туди, куди їх послали, – і завершували справу до кінця;*

фродик – предмет, що за описом нагадує багатофункціональний планшет, адже йому притаманні такі функції: *багатоканальний мобільний зв'язок, активізація до трьох віртуальних екранів водночас, доступ до всесвітньої Грибниці, трансляція звуку та відео...;*

реактивний наплічник, за допомогою якого можна пересуватися у просторі, пор.: *Реактивний наплічник після недавнього падіння чмихав і підозріло гуркотів, але часу чекати на шкільний бус у Мишка не було. Він мусив за будь-яку ціну випередити свого повуча. У тексті повісті є кілька місць, де таке представлення наплічника розширює уявлення про нього, як про засіб пересування з особливими технічними характеристиками: *Але навіть він не міг заглушити гудіння, що лунало в Мишка за плечима, – таке, ніби позаду мчав імперський бомбардувальник із двадцять восьмого епізоду «Зоряних воєн»; Кожен наплічник, відчувши падіння, миттєво випустив «розумну» гумопіну, що оточила хлопців, загула в таку собі пружну кулю та вберегла їх від удару; Увесь цей час ми не просто теревенили, а перелітали на правий берег Дніпра;**

снич (підсвічення вздовж дороги) – *Мишко мчав уздовж траси, позначеної мерехтливими маячками, кожен розміром із тенісний м'яч. Школярі називали їх сничами й інколи виштовхували за силову лінію, щоб пограти в поттербол. Звісно, сничі нявкотіли, немов голодні кошенята, й намагалися повернутися на місце;*

поттербол – назва гри з використанням спеціальних кульок; з нашого погляду, одна із твірних основ цієї складної номінації – поттер – нагадує ім'я відомого персонажа Гаррі Поттера, отже, є алюзією вигаданого світу і гри;

люстерник (штучний інтелект, створений людьми; розумні й здатні до навчання створіння) – *Людство зіткнулося з люстерниками; Хто цінніший: люстерник, який винищив одним махом кілька міст, чи клон, що винний тільки в тому, що от просто існує?*

Д р у г а підгрупа номінацій і словосполучень позначає реалії, які легше увявити, бо вони містять базові загальновідомі, давно усталені лексичні складники, об'єднує кілька підгруп:

– лексеми із загальноживаного словника, оригінальність яких у вигаданому світі увиразнюють відносні прикметники, як-от: *Виставка зоряних маріанських хижих орхідей*, *Ненарок летів так, ніби його вів супутниковий маршрутизатор*, *патруль повітряної поліції*, *орбітальний човник*, *сонячна яхта*, *міжпланетні вантажівки*, *правила космічного руху*, *Інститут планетарної археології* тощо.

У зазначеній групі слів, з нашого погляду, вирізняється назва «зоряний джура». Це назва учнів глобалізованої Школи зореплавання. Як бачимо, словосполучення містить і означення, що характеризує людину за сферою діяльності, і українську номінацію «джура» як позначення зброєносця в козацької старшини в Україні XVI–XVIII ст. (СУМ-20; <https://sum20ua.com/?page=749&searchWord=джура&wordid=21926>);

– складні слова як номінації фантастичної реалії: *Мишко поглянув туди, де неквапливі роботи-скляри совалися вздовж голих металевих ребер каркасу, продукуючи нові вікна замість розбитих; дідусь-некромант; Сашка поставили перед фактом, що у нього є мама-II, абсолютний клон першої;*

– словосполучення-описові конструкції на позначення явищ майбутнього: *анатомія двигунів і сердець; вирощування картоплі на суміші гальки й піску.*

Третья підгрупа номінацій – власні назви майбутнього, аналогічні назвам на позначення реалій сучасного світу. Це відповідник нинішнього інтернету – **Грибниця** (внутрішня форма слова містить сему ‘розгалуження’; за зразком філософського поняття «ризوما», тобто ‘гнучка динамічна система, де нові ідеї та рішення можуть виникати в різних точках і взаємодіяти між собою, де стратегії проростають і розвиваються’), напр.: *Визначення людини можна подивитися у Грибниці, <...> у Школі знову мав необмежений доступ до Грибниці і користувався наплічником.* Ще одна назва – **Саурунове Око** – аналог Усевидячого Ока, за текстом – це робоняня, няня-робот: *Для цього треба було відволікти увагу Саурунового Ока – робоняні, що нагадувала, правду кажучи, не око, а велику Perezрілу диню. Вона кружляла над школою і стежила, аби ніхто не бешкетував.* Текстова пояснення дуже прозоре. Прикметник «сауруновий» відомий із скандинавської міфології – сауруновий перстень, що здатен домінувати над іншими, використаний у творчості Д. Толкіна. У повісті «Сапієнси» ця асоціація не має такого глибинного негативного змісту, як у творі Д. Толкіна.

Четверта підгрупа номінацій – власні назви, що в сучасному осмисленні реалій є загальними. Йдеться про слова, записані з дефісом, як-от у висловленні «*Узагалі-то Попередження-Від-Учителів* виписували в школі нечасто». Така «складна назва» нагадує гіперпосилання, записувані з хештегом (гратками, #). В аналізованому творі оказіоналізм асоціюється з таким нерозривним написанням кількох слів підряд, що їх поєднують нижні підкреслення, написання з великої літери як засіб виділення номінації... Це, з нашого погляду, один з образів змін у структурі лексики майбутнього, у структурі складних номінацій-термінів.

Якщо глобалізований світ у повісті «Арсен» представлений номінаціями персонажів та творів – кінофільмів, художньої пригодницької, фантастичної літератури, де вони функціонують, то в повісті «Сапієнси» такими насамперед є імена

персонажів – українські та не-українські оніми: *Фінлей, Еллісон і Росохватський по черзі намагалися розпитати Мишка; Думає, розв'язуючи задачки з етики для пана Паровського і пробігаючи корабельними коридорами під час традиційних щотриденних перегонів, які влаштовував пан Лі; <...> примудрявся жартувати з Фінлєєм, Шелдон і Винниченком*. Перед читачем постає модель комунікації як сучасної так і майбутньої глобалізованої школи.

Отже, сучасні твори про підлітків, що внесені до курсів шкільних програм з української літератури, є важливим джерелом самопізнання та самооцінки шкільної молоді, рефлексії щодо мовної практики окремої групи, яка відображає загальні та індивідуальні соціально-культурні, національно-культурні ідентичності. Мова фантастичної літератури – об'єкт окремої уваги в контексті відображення в ній сучасних мовно-поведінкових практик, змін у структурних рівнях сучасної української літературної мови, феномен, що відбиває авторські спостереження за тенденціями мовно-культурної еволюції людства.

Бибик С. Жанрово-стильовий вимір лінгвокультуреми «покоління»: векторність у моделюванні мовного образу підлітка в сучасній драмі Марини Смілянець «16+». *Матеріали IV Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія: «Слов'янська гуманітаристика в актуальних дослідницьких парадигмах»*. За ред. О.О. Маленко. Харків – Шумен: ХНПУ; ХІФТ, 2024 а. С. 152–157.

Бибик С. Словесний образ сучасного підлітка (на матеріалі повісті С. Гридїна «Не такий»). *Культура слова*. 2024 б. Вип. 100. С. 119–133. <https://doi.org/10.37919/0201-419X-2024.100.10>

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Аренєв – Арєнєв В. Сапієнєси. *Яценко Т. та ін. Українська література. 6 клас*. Київ, 2023. С. 143–159. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2611-ukralit-6-klas-yatsenko.html>

Арсєн – Роздобудько І. Арсен. *Чумарна Н.І., Пастушенко М.Н. Українська література. 6 клас*. Тернопіль, 2023. С. 193–208. URL: <https://litarchive.in.ua/arsen-iren-rozdobudko>

Сайко – Сайко О. Новенька. *Чумарна Н.І., Пастушенко М.Н. Українська література. 6 клас.* Тернопіль, 2023. С. 188–192.
URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2612-ukralit-6-klas-chumarna.html>

СУМ-11 – Словник української мови: в 11 т. Київ, 1970. Т. 1.

СУМ-20 – Словник української мови: у 20 т. Київ, 2015–2025.
URL: <https://sum20ua.com/?page=749&searchWord=джура&wordid=21926>

REFERENCES

Bybyk, S. (2024 a). Genre-stylistic dimension of the linguocultural “generation”: vectority in modeling the language image of a teenager in the modern drama of Marina Smilyanets “16+”. *Proceedings of the IV International Slavic Conference dedicated to the memory of Saints Cyril and Methodius: “Slavic Humanities in Current Research Paradigms”*. O.O. Malenko, ed. (pp. 152–157). Kharkiv – Shumen: KhNPU; KhIFT (in Ukr.).

Bybyk, S. (2024 b). Verbal image of a modern teenager (Based on the story by S. Gridin “Not Such”). *Culture of the Word, 100*, 119–133 (in Ukr.). <https://doi.org/10.37919/0201-419X-2024.100.10>

LEGEND

Арєнєв – Arieniiev, V. (2023). *Sapiens. Yatsenko, T. et al. Ukrainian literature. Grade 6* (pp. 143–159). Kyiv. UTL: <https://pidruchnyk.com.ua/2611-ukralit-6-klas-yatsenko.html> (in Ukr.).

Арсєн – Rozdobudko, I. (2023). *Arsen. Chumarna, N.I., Pastushenko, M.N. Ukrainian literature. Grade 6* (pp. 193–208). Ternopil. URL: <https://litarchive.in.ua/arsen-iren-rozdobudko> (in Ukr.).

Сайко – Saiko, O. (2023). *Novenka. Chumarna N.I., Pastushenko M.N. Ukrainian literature. Grade 6* (pp. 188–192). Ternopil. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2612-ukralit-6-klas-chumarna.html> (in Ukr.).

СУМ-11 – Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol. (1970). Vol. I. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

СУМ-20 – Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vol. (2015–2024). Kyiv. URL: <https://sum20ua.com/?page=749&searchWord=джура&wordid=21926> (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
30.04.2025

Прийнято до друку 01.05.2025

Статтю опубліковано 29.09.2025

Received 30.04.2025

Accepted for publication

01.05.2025

Published on 29.09.2025

Svitlana Bybyk

FICTION TEXTS ABOUT TEENAGERS AND THE LANGUAGE OF THE 21ST CENTURY GENERATION

The article is devoted to the linguistic-stylistic analysis of modern works about teenagers, which are proposed for study in the Ukrainian literature course for the New Ukrainian School. The material of the works draws attention to the context of linguosophy of modern existence: what figures of speech are symbols of relationships in real school or extracurricular life between peers and adults? What is the linguistic behavior of school youth?

In assessing the language of Oksana Saiko's stories "Novenka", Irene Rozdobudko's "Arsen" and Volodymyr Arieniev's story "Sapiens", attention is focused on the portrait characteristics of the main characters – children aged 12–13. It is noted that a significant component of socio-cultural identification, which is involved by writers, is the language of teenagers of three models: realistic modern, illusory-fantasy and prognostic-fantasy.

The conclusion is made about the interaction in the linguistic portrait of teenagers of the slang lexicon, markers of socio-cultural identity (national and globalized, which predominates) – common and proper names, phraseological units, terminological combinations. The features of the active vocabulary of a teenager of the early 21st century and the layer of extra-dictionary vocabulary are noted.

Key words: adolescent language, vocabulary, identity marker, sociocultural factor of communication, slang, proper name.